

Ismétlés mint értelmezés

Minden emberi interakció központi kérdése és feladata az érdeklődés felkeltése a másik személyben, a másik csoportban: az üzenet címzettjében vagy címzettjeiben. Ezt teszi többek között a hivatását gyakorló pedagógus, a jó kereskedő, az üzletre vágyó ügyvéd, a hatalomra törő vagy hatalmát féltő politikus; és természetesen erre törnek a legkülönfélébb művészeti ágak gyakorlói, kiszolgáló segítőkkel együtt. Ahogy az anyagi és erkölcsi hasznot egyaránt megcélzó kisebb-nagyobb kiadók és egyéb intézmények is, amelyek stratégiájukat és propagandájukat döntően, bár nem kizárólag az eladhatóság követelményének vetik alá.

De mit tehet a kitörésre vágyó szerző? Gyakorol. Próbát tesz különféle műfajokban, ám addig is, amíg terve nem sikerül, fordít. Ez a tevékenység ugyan presztízs nélküli, viszont megvan az a hatalmas előnye, hogy már bevált sikerű művek átültetése közben szinte észrevétlenül megtanulhat izgalmasan írni. Olvashatóan és olvasmányosan. Kifejleszheti azt a képességét, amellyel pontosan eltalálhatja megcélzott közönsége ízlését, s felélesztheti bennük azt az érzést, amelynek következtében az olvasó saját magát érzi megszólítottnak, miközben felőlük nyomban a gondolat: ezt akár én is megírhattam volna.

Az 1902-ben született Földes Jolán középiskolai tanulmányait befejezve, 1921-től Bécsben és Párizsban nyelvészeti tanulmányokat folytatott – a Magyar Életrajzi Lexikon szócikke szerint viszont Párizsban munkásként, tisztviselőként (titkárnőként) kereste a kenyerét, az újonnan kiadott regény életrajzi összefoglaló sorai pedig 1919-es emigrációról tudnak. Ez az adatbeli bizonytalanság a szerzőre vonatkozó szűkös nyomtatott források sajátossága, alkotói rejtezés, a még meg nem talált életpálya hallgatása. Fia, Földes Péter, később rajzfilmek rendezője azonban már Budapesten jött világra 1924-ben, s a korábban tervezett cél vélhetően itthon módosult: a nyelvészetet felváltotta az irodalom, a tudományt a szórakoztatás. A karrier, mintegy évtizednyi stagnálás után – némi színpadi kitérővel – az önálló alkotás és az alkotó fordítás jegyében kezdődött, utóbbi később, *A halászó macska uccája* sikere után elmaradt. Az író főként a női olvasókkal számolt, első regényeinek címei is ezt a tematikát járták körül: *Mária jólérett* (1932), *Ági nem emlékezik semmire* (1933), *Férjhez megyek* (1935). Első regényét a Pantheon Mikszáth-díjjal jutal-

mazta, talán ennek hatására döntött valóban a regényírói pálya mellett. Állandó kiadói az egykorú, elsősorban olvasmányos, hazai és külföldi művek megjelentetői, a Pantheon és a Palladis voltak. Főleg az utóbbinak rendszeresen készített átültetéseket is: Agatha Christie és Edgar Wallace krimijeit, ma már ismeretlen angol szerzők blikkfangos című regényeit, egy-két gyermekkönyvet, valamint 1934-ben Faith Baldwin *Második szereposztás* című regényét. Ez az író az utókor számára 10 milliós példányszámot elért szentimentális, de jól szerkesztett, a gyengébb nem olvasóinak szánt regényeivel maradhat emlékezetes. Földes Jolánnak 1936-ban jelent meg az Athenaeum kiadásában *A halászó macska uccája* című prózai műve, amely azonnal elnyerte a kiadó 80 000 pengős regény pályázatának első helyezését, világgyőztesként. A szerzőről szóló egyik lexikoncikk megemlíti, hogy „A londoni Pinter könyvkiadó cég nemzetközi regény pályázatán 1936-ban első díjat nyert”; e kiadó (irodalmi ügynökség) neve egy másik lexikoncikkben: Pinter. (A londoni díj egyáltalán nem volt különlegesség, előtte már 1932-ben Körmendi Ferenc *Budapesti kaland* című regényével három angol könyvkiadó nemzetközi regény pályázatának győztese lett.) Talán most, hogy e mű ismét a könyvpiacra került, érdemes lenne tisztázni a kiadók egymáshoz fűződő viszonyát, megállapítani nevük eredeti alakját, s talán az a kiadói érdek is nevesülhetne, amelynek, úgy tűnik, napjainkig érő lehetőségei maradtak. Az író 1941-ben ismét elhagyta Magyarországot, Londonban telepedett le, s további műveit felvett néven publikálta. Haláláig, 1963-ig írt regényei nem érték el az 1936-ban közreadott mű sikerét.

A regény cselekményének legnagyobb erénye, hogy egyszerű szerkesztésű: a szinte végig az idővel előre haladó történetmondást csak ritkán szakítja meg egy-egy korábbi eseményre vonatkozó utalás. Van egy wagneri vezérmotívum, amelynek jelenléte folyamatosan ébren tartja az olvasó érdeklődését: ez pedig az emigráns lét. A korabeli fülszöveg szerint a regény tizenöt év történelmét foglalja össze, ez a kiadás évét figyelembe véve az 1920/1921 és 1935/1936 közötti éveket jelenti. S valóban, mintegy mellékes díszletként, néhány mondatban utalás történik bizonyos európai államok bizonyos belpolitikai eseményeire, de elég korlátozottan, államok és események szempontjából egyaránt; ahhoz viszont elégséges bőségben, hogy az elképzelt olvasók ráismerhessenek saját életükre, ám ne fárassza őket a kelleténél jobban a szembesülésre készítő valóság.

A történet kezdetén öttagú magyar család tart a franciaországi ismeretlen felé: férj, feleség, valamint a gyerekek, két lány, egy fiú. Párizsban rövid ideig szállodában laknak, majd a kicsi és időtlen, ám a Notre Dame közelében lévő, a Szajnára kifutó, A halászó macska utcája nevet viselő utcácska egyik házában bérelnek lakást. A hely szimbolikus, a megcélzott olvasóközönség (lásd a fülszöveget) számára hívószó: Párizs szívében van, ahonnan bármerre vezethet út, de ahhoz elég jelentéktelen, hogy el lehessen tűnni, fel lehessen szívódni benne, saját szokásokat és saját erkölcsöt megtartva, elvegyülve és kiválva.

A magyarországi emigráns ebben az idegen országban közösséget csak a hozzá hasonló emigránsok körében találhat. Körükön kívüli kapcsolatfelvétellel a felnőttek nem is kísérleteznek, erről persze maguk a franciák is tehetnek. Azért Barabás Gyula talál tanult szakmájának (szűcs) megfelelő állást, felesége viszont, aki szülésző, csak nagymosást vállalhat. A gyerekek, a nagyobbik lány kivételével, aki otthon a háziasszonyi teendőket végzi, párizsi iskolákban folytatják tanulmányaikat. A második év végén, amikor emelkedik az órabér, és takarékbetét van már a bankban, tanári javaslatra a két iskolába járó gyerek kérvényezi a francia állampolgárságot. Aztán Barabásné kórházba kerül, daganattal megoperálják, majd lassan lábadozik; közben társaságuk emigránstagjai az európai belpolitikai események függvényében részben kicserélődnek. Mivel időközben Magyarországon jobbakká lettek a viszonyok, mehetnének haza, de még útiköltségük sincsen. (És a takarékbetét? – kérdi az éber olvasó.) Barabás egyébként is inkább Dél-Amerikába menne. Amikor újabb orosz emigránsok jelennek meg, a legnagyobb lány először találkozik a szerelemmel, fivére pedig a férfias barátsággal. Ezt a kettős felismerést szolidan erőszakos jelenetek követik: az asztalos agyoncsapta a feleségét, a két gyermek eltérő indítékú rajongásának tárgyát pedig halálra gázolta egy autó. A veszteség hatására mindkettőjük felnőtté válik a halál éjszakáján, Barabásék pedig elköltöznek a szállodából, mert nem akarnak találkozni az elhunyt hamarosan megérkező menyasszonyával. Még egy kis idő, s a felnőttek rájönnek, hogy köztük is, meg a gyermekekkel is a kapcsolataik kihűlőben vannak, az élet hideg és magányos, a világ üres: Barabásné hazavágyik. Annus azonban éppen most talál valakit szerelme helyett, aki tarhás ugyan, de furcsa módon mégis betölti a veszteség okozta űrt. Egyébként ő is dolgozik immár egy ruhaszalomban; ennek belviszonyairól és a munkatársaihoz fűződő kapcsolatairól részletes felvilágosítást kap az olvasó,

szemben az apával, akinek munkájáról semmit el nem árul az író; joggal feltételezhető, hogy az előbbi belülről ismerte, szemben az utóbbival. Új hazai emigránsok jelennek meg, ami konfliktusos kapcsolatot hoz létre a már régebben kint lévőkkel. A magyarok alkalmazása a francia munkahelyeken egyenes arányban áll a francia–magyar kapcsolatok hőfokával: a frankhamisítás, valamint a marseille-i merénylet után elbocsátják őket. Az előbbi kirobbanása után ezért Barabás és a nagyobb lány Dél-Amerikába indul szerencsét próbálni. De csalódnak: Barabás egy légycsípés következtében megbetegszik, hónapokig fekvődni kell, mire felépül, nagyon megöregszik. Lánya cselédnek áll, s az igazságot hosszan nem merik megírni Párizsba. Csak nehezen tudnak visszautazni, s ugyanígy visszakerülni a régi munkahelyre. A fiúgyermek már főiskolás, francia lánynak udvarol, de amikor elérték a nagykorúságot, tapintatosan senki sem hozta szóba, hogy vissza lehetne kérniük a magyar állampolgárságot. Megjelennek az első, eltérő társadalmi helyzetű német emigránsok, egyikük jelenléte érzelmi bonyodalmakat okoz a család életében; a nagylány azonban egykori orosz szerelmének barátját választja hivatalosan nem törvényesített kapcsolata párjául. A marseille-i merénylet után, amikor Barabást ismét elbocsátják, nagyobbik lányával hazaindul Magyarországra. Itthon azonban annyira megváltoztak a társadalmi viszonyok, hogy már itt is idegennek érzik magukat, ezért hamarosan visszautaznak. A fiú, diplomája birtokában, Francia-Kongóba megy dolgozni. A kisebb lány pedig jegyben jár egy franciával, aki csak kicsit nézi boldondnak őket – mindenesetre nem idegen állatfajnak. A regény filozofikus gondolatokkal zárul.

Természetesen minden pillanatban a két felnőtt és a három gyermek áll a középpontban: minden rájuk vonatkozik, s az ő belső monológjaik fénytörésén keresztül kap értelmet; a közvetítő nyilvánvalóan az elbeszélő. De tényekben nem bővelkedik a történet, legfeljebb eseményekben. A felnőttek foglalkozása ismert, s az is, hogy a férfi a világháborúban megsebesült. Jólesik neki, amikor a magyarok dicséretét hallja, noha az evvel összefüggésben említett lovagias szót nem érti; ez a tény mindennél egyértelműbben érzékelteti a középosztály alatti társadalmi helyzetét. Némi késleltetéssel ki is derül, hogy a család fő falusi származású, akinek számára a szűcs-lét természetesen felemelkedés volt, vele szemben felesége, a mezőtúri iparoslány a mezővárosi körülmények között is jól érezte magát. Távolságtartással

alkalmazkodnak a francia viszonyokhoz, a nyelvi nehézségeket legyőzik, hanem az idegen státusból nem képesek kilépni. Mindkettőjük csak az utcában kialakult kapcsolatok viszonyában ábrázolt – a férj részletesebben, az asszony kevésbé –, életük más színterei említés nélkül maradnak. Mindent megtesznek gyermekeik sorsának boldogulására, ám csak a regény egyharmada körül, egy kórházi látogatás közben tudja meg az olvasó az asszony keresztnévét. A férj kétszer is megpróbál kitörni a lassan elhaló érzések és rapszodikusán változó életlehetőségek köréből, de úgy a másik kontinensen, mint az elhagyott szülőföldön kudarcot vall: újra beilleszkednie egyik helyre sem sikerül. Életükbe Pista, a tarhás hoz némi színt. Barabás ismét kap munkát, ennek részleteiről most sem lehet többet tudni. A két kisebb gyermek élete biztos sínre kerül, a regény befejezésében a szülőknek már nincs sok szerepük.

A regény egyik szerkesztési telitalálata, a vezérmotívum kiegészülése az állandóan jelenlévő három gyerek szólamával. Ők a még ismeretlen város első lakóival megszülető kapcsolatok előmozdítói, amelyek azonban mind a lakóhelyen, mind az iskolában a nyelvi nehézségek miatt testvéri vitával, illetve verekedéssel kezdődnek. Amíg a két kisebb az iskolai körülményekkel, a nagyobb a környező utcák életével ismerkedik. Az iskolai szál később kifejtetlen marad, a regény második részében a nagyobb lány varrószaalonbeli munkájának, társnőinek és kapcsolatainak jut hangsúlyos szerep. A regény utolsó bekezdéseit is az ő belső monológja adja. S mellettük ott vannak az emigránskolónia többi tagjai. Liiv bácsi, az első ismerős, a litván szocialista, aki gyermekét és feleségét is elveszítette, s aki otthon a közéletmezés legfőbb diktátora volt. Bargyihinov bácsi, a választékos beszédű, fehér kecskeszakállas orosz bankár, aki viszont éppen a vörösök miatt menekült Párizsba. Papadakisz bácsi ellenben a törökök elől szökött, és a változatos társadalmi állású oroszok, németek az éppen aktuális belső üldözöket elől. Majd megjelennek a rendszerépítő oroszok és az értelmiségi németek is, illetve a hol monarchista, hol anarchista spanyol menekültek. Kimondottan izgalmas a gyermekparalízises finn asszony élete, akit kommunista meggyőződése miatt a cári kormány Szibériába száműzött, onnan ugyan elvbarátai kiszabadították, de most Finnországból is menekülnie kell; Mannerheim tábornok neve azonban említetlenül marad. Van itt volt olasz miniszter a családjával, pogrom elől menekült lengyel zsidólány, bécsi grófnő; mind olyan szerencsétlen, mint a többi emigráns. Persze e társadalmi

szegmens ábrázolása vázaltszerű, nem is lehet ennyi szereplőt ekkora terjedelemben mozgatni; máshol pedig kissé kimódolt: Bargyihinov bácsi megbetegedése után, Liiv bácsi felvágja a csuklóját. De mindkettőjüket megmentették, s a regény végén Liiv bácsi, aki biztosítási matematikusként karriert csinált, jó álláshoz jutva tartja el Bargyihinov bácsit is...

A magyar és a többi emigránshoz képest – ez nyilván az alapkonceptióból adódik – némiképp mellékes a franciák szerepe, jelenlétük és ábrázolásuk másokhoz képest is elnagyolt. Általában igen tájékozatlanok, előítéletesek a magyarokkal szemben, amit az bizonyít legjobban, hogy a magyarországi emigránsokkal kapcsolatos negatív érzéseiket nem terjesztik ki a szabadkai (magyar) cipészre, mert ő velük rokonszenvező ország állampolgára. Ugyanakkor a furcsa szokásokkal járó iskolai oktatásba a két kisebb gyermek hamar beleszokik, sőt előkelő helyet harcolnak ki a miniatúr francia társadalomban, mert az osztálytársak már gyermekként tisztelik a bátorságot és a lobogó önértetet; s az őslakosok számára, korábbi gyarmatbirodalmuk különböző nációit megszokva, más szinten jelennek meg a nemzeti különbségek, mint a korábban bezárt életű magyaroknak. Felettebb pikáns megjelenítésű a szélsőjobbaldali francia (nem egyénített) alakja, aki a szocdemeket és a polgári pártokat gyűlöli, ellenben a kommunistákkal, vagyis az erős kézzel szimpatizál. Ez az árnyalt, bár csak jelzett, de ki nem bontott felismerés némi politikai illetlenség, amiért e regény Magyarországon évtizedekig nem tartozott a kiadásra javasolt könyvek közé. Persze túl sem kell értékelni e tényt, a politikai anatómia önmagában nem ad értéket semmilyen alkotásnak sem. Elgondolkoztató, hogy Lenin és Hitler említése mellett szó sem esik például Sztalinról és Mussoliniról, ami arra mutat, hogy a megidézettek neve az olvasóban csupán a beavatottság képzetét hivatott felkelteni. S noha Barabásék annyira asszimilálódnak a franciákhoz, hogy már teljesen az ő szemszögükből ítélik meg a németeket, a két fiatalabb gyerek párkapcsolata világosan mutatja személyes befogadásuk határait.

Talán furcsa lehet első hallásra, de Földes Jolánnak ezt a kötetét ma már legfeljebb csak történelmi regényként lehetne olvasni, bár ahhoz nem elég széles a tárgyalt témák horizontja, s túl vázlatos az ábrázoláshoz használt nyelvi eszköztár. Ugyanakkor meglátszik a korábbi fordítói gyakorlat és tematikai ismeret: mondanivalóját elsősorban a

közhasználatban lévő legismertebb szavakra s egyszerű nyelvi szerkezetekre bízva, amit éppen csak a helyi színek alkalmazása miatt vegyít olykor-olykor néhány francia mondattal, illetve éppen divatos szóval, szókapcsolattal: göröcsapat, nemi árulás. Nem lehet azonban szó nélkül hagyni azokat a többnyire elmélkedő mondatokat, amelyek szándékuk szerint mély és megélt elképzelések hordozói, valójában csak lenyomatai egy meglehetősen felületes gondolkodásnak:

Magyar munkásasszony a francia szállodában olyan bús dolog.

Minden népben van valami krisztusi.

[...] lehet-e szomorúbb szerelem annál, amelyet szégyellni kell?

Mindenki lehetetlent kíván, mikor nagyon szépet, nagyon nemeset akar.

Az élet nem különösebben igazságos valami.

A felnőttek dolgai értelmetlenek és józan ésszel át nem láthatók.

Milyen vékonyka jégvékony volt az ő párizsi jólétük, és milyen mély alatta a szegénység örvénye.

[...] a szerelem talán lebonthatja a falat, a szerelem, semmi más.

Szörnyűk ezek a németek.

Az első összefonódás nem éppen élvezetes, nem szokott az lenni.

Mindemellett rendkívül ügyesen és gyakorlottan, megejtő és megtévesztő furfanggal vonja be a szerző az olvasót a regény szövegébe, ezt a gyorsan pergő események egymásutánját kompozíciós elvként alkalmazott megoldása mellett avval éri el, hogy érzékelteti: ő már azt is tudja, amit az olvasó még csak nem is sejt, folyamatos megszólításával pedig állandóan ébren tartja a figyelmet. Az események egyre űzik egymást, mint egy gyorsan pergő filmben vagy egy képregényben, sok részlet ne legyen, inkább egy másik fordulat. A megcélzott befogadói körnek szól az a jellegzetesség, hogy a regényben kimon-

dottan negatív alak nem található, a különféle világnézetű, ám hazájukból menekülni kényszerülő emberek Párizsban képesek olyan közösséget létrehozni, amelyben eltűnnek a szülőföldről hozott társadalmi és gazdasági különbségek, s mindenki egyformán kisémberei létet folytat. Az egymással szemben álló politikai irányzatok emigrációbeli békéje pedig az azoktól egyformán megcsömörlött olvasóknak szóló üzenet volt. A kötet sikere a korabeli Európa számtalan országát érintő probléma nem túl mély, de könnyen követhető feldolgozásának köszönhető, mondhatni, minden megtalálható itt, csak éppen semmi sincs elmélyítve. Ez a hiány mégis erénnyé válhatott a korabeli olvasó előtt, mivel a kifejtetlent mindenki a saját emlékei és élményei alapján egészíthette ki. Kifogásolható lenne, hogy a felsorakoztatott szereplőket a szerző kívülről szemléli, noha ismeri őket, de csak a személyes kapcsolatok iránt mutat érdeklődést, mint azok, akiknek művét írta. Az elbeszélő a történet során nem is foglal állást soha, nehogy közönsége bármely erkölcsi kérdésben választás elé legyen állítva.

Földes Jolán könyve olvasmányának tagadhatatlanul jó, őszi hétvégék még meleg délutánjain egy-két órai kikapcsolódást adhat: betekintést igen, ismeretet már kevesebbet. A történelmi regény műfajánál maradvány, utóbbit a méhesben inkább Tacitustól várhatja az olvasó.

BUDA ATTILA